

Votavová Sumelidisová, Nicole

Od pádu Konstantinopole po začátek osvícenství

In: Votavová Sumelidisová, Nicole. *Antologie řecké literatury 19. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 17-23

ISBN 978-80-210-7297-8; ISBN 978-80-210-7300-5 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131520>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3. OD PÁDU KONSTANTINOPOLE PO ZAČÁTEK OSVÍCENSTVÍ

3.1. Otázka počátků novořecké literatury

Na konci 19. století v souvislosti se vzrůstajícím vědeckým zájmem o Byzanc (K. Paparrigopoulos) byla objevena a poprvé vydána některá díla vrcholného a pozdně byzantského období napsaná v jazyce, který se blížil živé řečtině. Kořeny novořecké literatury pak byly hledány právě v této době, sem byly kladeny její počátky např. Nikolaosem Politisem a mladšími filology, u tohoto názoru zůstal i Konstantinos Dimaras nebo Linos Politis. Tito autoři začínají svůj výklad dějin novořecké literatury eposem *Digenis Akritis* zapsaným zřejmě ve 12. století. V této době vznikala i další literatura psaná živou řečtinou, např. sbírka žebavých básní s názvem *Ptochoprodromika*.

Za oprávněnější se dnes považuje názor, že skutečné počátky novořecké literatury můžeme hledat ve 14. a 15. století, kdy vznikají dobrodružné veršované romány vycházející z vlivů západních, lidových, byzantských i orientálních. K dalším mezníkům, které jsou uváděny jako počátek novořecké literatury, patří rok 1453, tedy pád Konstantinopole a zánik Byzance, 16. a 17. století, kdy se rozvíjí tzv. krétská renesance, nebo také r. 1509, kdy byla vydána první tištěná novořecká kniha (báseň *Apokopos* krétského autora Bergadise).

Jisté tedy je, že v pozdně byzantském období můžeme sledovat přirozený vývoj směrem k novořecké literatuře, ten je ale ukončen rokem 1453 a řecká literatura se v následujících staletích rozvíjela především v oblastech, které nebyly pod tureckou nadvládou. Jsou to po určitou dobu ostrovy Kypr, Rhodos a Kréta, Ionské ostrovy, které se nikdy nestaly součástí osmanské říše, a také řecká diaspora v Benátkách, Florencii a dalších centrech západní Evropy. V diaspoře se sice příliš nedařilo původní tvorbě, ale řada řeckých vzdělanců sem přinesla znalost klasické řečtiny a řecké rukopisy a zasloužila se o rozvoj evropské renesance a humanismu.

3.2. Kypr

Kypr byl Turky dobyt roku 1571. Do konce 12. století byl součástí Byzantské říše, poté jej za třetí křížové výpravy obsadil Richard Lví srdce, který jej předal francouzskému šlechtickému rodu Lusignanů. Zhruba posledních sto let před dobytím Osmany jej ovládaly Benátky. V době západní nadvlády se Kyperské království stalo důležitou základnou pro křížácké výpravy,

na ostrov přichází řada zástupců západní šlechty, kteří získávají území, feuda, a Kypr tak je organizován jako západní feudální království. Se západní šlechtou přichází na Kypr i katolická církev, která získává majetek a posiluje své postavení na úkor církve pravoslavné. Současně se na ostrov uchylují z Východu postupně dobývaného Turky představitelé mnišských řádů (augustiniáni, benediktini, františkáni aj.), a to včetně řádů rytířských, jako jsou johanité a templáři. Z bohatých evropských měst (Janov, Benátky) na ostrov také směřují obchodníci, které láká Kypr jako křižovatka obchodních cest mezi Východem a Západem.

Na Kypru se za vlády Lusignanů vyvinula synkretická kultura, v níž se spojily západní a východní prvky. Dochází k mohutné výstavbě, jsou budovány královské paláce i soukromé domy, kláštery i kostely v gotickém stylu (katedrála sv. Mikuláše, kde byli korunováni kyperští králové, dnes mešita v okupované části Famagusty, aj.).

I literární produkce je silně ovlivněna západními renesančními vzory, objevuje se milostná poezie psaná jedenáctislabičným veršem napodobující petrarkovskou poezii, ale i překlady Petrarkových sonetů a děl dalších soudobých italských básníků. Básně jsou psány kultivovaným kyperským dialektem, stejně jako kroniky **Leontia Macherase** (Λεόντιος Μαχαίρας, 15. st.) nebo **Georgia Vustronia** (Γεώργιος Βουστρώνιος, 15. st.).

3.3. Rhodos

Literatura psaná v místním dialektu vznikala také na Rhodu, ostrově, kde se opět mísily západní a východní vlivy v různých sférách umění. Ostrov byl do svého dobytí Turky r. 1522 državou rytířského mnišského řádu johanitů, kteří opustili Itálii a našli zde své útočiště na začátku 14. století, vybudovali zde své hlavní město a rozsáhlé opevnění chránící ostrov před útoky Turků.

Do 14. a 15. století datujeme vznik sbírky milostné poezie *Hříčky lásky* (Ερωτοπαίγνια), známé také pod názvem *Abeceda lásky* (Αλφάβητος της αγάπης), která opět vychází z italských vzorů a je napsána v místním nářečí povýšeném na literární jazyk. V živém jazyce a patnáctislabičném jambu napsal na přelomu 15. a 16. století **Emmanuel Georgilas** (Εμμανουήλ Γεωργιλάς) dvě kroniky: *Příběh Belissariův* (Ιστορική ἐξήγησις περὶ Βελισσαρίου, dosud nevydané) a *O moru na ostrově Rhodu* (Θανατικὸν τῆς Ρόδου) o epidemii, která ostrov postihla v r. 1498.

3.4 Kréta

Dalším významným kulturním i obchodním centrem byla Kréta, kterou byzantský císař postoupil Benátčanům za čtvrté křížové výpravy r. 1204. Po počátečním odporu tady Řekové a Benátčané žili v míru a téměř 450 let zde vznikala zvláštní synkretická kultura založená na tradičních prvcích byzantské kultury, řeckém folklóru a vlivu Benátek. Na ostrov byli zváni renesanční umělci, básníci i stavitelé. Po r. 1453 se na ostrov uchýlila také řada byzantských učenců. S architekturou, která vznikala pod benátským vlivem, se setkáváme především ve velkých

severokrétských centrech, strategických přístavech Iraklion (Candia), Rethymno a Chania. Zde byla budována opevnění, paláce i soukromé domy podle západních renesančních vzorů přizpůsobené místním podmínkám a zvyklostem.

Známým Kréťanem byl Dominikos Theotokopulos, zpočátku malíř věnující se byzantské ikonografii, později, pod pseudonymem El Greco, představitel španělského manýrismu.

První autor, od kterého máme dochované literární texty v krétském nářečí, je **Stefanos Sachlikis** (Στέφανος Σαχλίκης, 14. st.), autor moralizujících básní s autobiografickými prvky, ve kterých varuje mládež před nezřízeným životem. Jeho básně mají především kulturně historický význam.

Moralizující ráz má také báseň *Večerní odpočinek* (Απόκοπος), která byla v r. 1509 v Benátkách vytištěna jako první novořecká kniha. Jedná se o dílo jinak neznámého autora **Bergadise** (Μπεργαδής). Topos sestupu do podsvětí, se kterým se zde setkáváme a který se v této době objevuje častěji, vychází z lidové poezie i Dantova *Pekla*.

Hlavním přínosem krétské literatury, která se na ostrově rozvíjí až do jeho dobytí Turky r. 1669, je pěstování dramatu. Dramatická tvorba v řečtině se objevuje od starověku v podstatě poprvé, v jeho závěru postupně upadala a byla nahrazena mimem a pantomimou. Z byzantské literatury se dochovalo pouze církevní drama *Χριστός Πάσχα* (*Utrpení Kristovo*, 11.–12. st.), které bylo do značné míry složeno z veršů starořeckých tragiků a zřejmě nebylo určeno pro předvádění na scéně.

Krétská komedie vycházela z italských učených her (*commedia erudita*) a především z *commedie dell arte*, částečně improvizáční lidové hry odkazující tematicky na antické komedie Plautovy a Terentiovy. Vystupují zde stejné komické typy: mladí milenci, staří muži bránící jim v lásce, komický sluha, chlubný voják aj. Objevují se i typická témata, jako je svatba pro peníze, změna identity, ztráta a znovunalezení dítěte.

První komedii v krétském dialektu a patnáctislabičném jambu se sdruženým rýmem pod názvem *Katzurbos* (Κατσούρμπος) napsal zřejmě před r. 1600 zakladatel krétského dramatu **Georgios Chortatsis** (Γεώργιος Χορτάτης, 1550–1660). Dalším autorovým dílem je krvavá tragédie *Erofilis* (Ερωφίλη) a pastýřské drama *Panoria* (Πανώρια, někdy uváděné pod názvem *Gyparis, Γύπαρις*). Vzorem jsou opět italská renesanční díla, jejichž kořeny nacházíme již v antických idylách.

Nejvýznamnějším básníkem krétské renesance byl **Vitsentzos Kornaros** (Βιτσέντζος Κορνάρος, 1553–1613/1614), autor náboženského dramatu *Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ* (*Abrahámová oběť*) podle předlohy Luigiho Grotta a veršovaného románu *Erotokritos* (Ερωτόκριτος), který spojuje prvky rytířské literatury s renesančními motivy a prvky krétské lidové poezie, jeho předlohou byl francouzský středověký román *Paris et Vienne*. Děj se odehrává v antických Aténách a pojednává o lásce statečného Erotokrita a královské dcery Aretusy. Téměř deset tisíc jambických veršů s rýmem se stalo vzorem a inspirací pro řadu pozdějších novořeckých básníků od Solomose po Seferise i pozdější autory.

V následující ukázce aténský král, otec Aretusy, vyhlašuje rytířský turnaj, kterého se chce zúčastnit i Erotokritos. Jeho přítel Polydoros mu účast rozmlouvá. V dalších verších Kornaros popisuje závěr turnaje, kdy po těžkých bojích mnoha udatných knížat z různých částí země i z ciziny, Erotokritos poráží soupeře z Kypru a vítězí.

Ἐρωτόκριτος

Μέσα σὲ τοῦτο τὸν καιρὸν ἦρθεν ἐκείνη ἡ ὥρα
 νὰ μαζωχτοῦν οἱ στρατηγοί, ν' ἀναγαλλιάση ἡ χώρα,
 νὰ κονταροκτυπήσουσι, τὰ δῶρα νὰ κερδέσου

νὰ τιμηθοῦσιν οἱ καλοὶ, νὰ ντροπιαστοῦ ὅσοι πέσου.
 Ἐκάτεχε ὁ Ρωτόκριτος κείνο πού διαλαλήθη
 κ' εἰσὲ μεγάλη πεθυμιὰ παρ' ἄλλον ἐκινήθη
 νὰ δικιμάση καὶ νὰ δῆ μ' ἄλογο καὶ κοντάρι
 ἂν εἶν' καλὸς νὰ πολεμᾷ σὰν κι ἄλλο παλληκάρι
 καὶ λέγει τοῦ Πολύδωρου τότες τὴν ὄρεξή του
 καὶ φανερώνει τὰ ἔθελε ζητώντας τὴ βουλή του.
 Ὁ φίλος του σὰ φρόνιμος πού πάντα δυσκολεύει
 τὰ ἔχεν ἐποῦτος ὄρεξη κ' ἐκεῖνα ὅπου γυρεύει,
 ἤπλασκε πάντα νὰ σβηστή ὁ λογισμὸς ὅπ' ἔχει,
 καὶ τὴν ἀγάπη τσ' Ἀρετῆς νὰ μὴν τήνε ζετρέχη·
 κατέχοντάς τον δυνατὸ παρ' ἄλλο καβαλάρη,
 ἐλόγιασε πῶς τὴν τιμὴν ἀπ' ὅλους θέλει πάρει
 καὶ τὸ στεφάνι τὸ χρουσὸ μὲ νίκος νὰ κερδέση
 κ' ἡ Ἀρετούσα εἰς πλιά φιλιὰ κι ἀγάπη νὰ μπερδέση·
 γι' αὐτοῦ πολλῶ λογιῶ ἀφορμὲς καὶ δυσκολιὲς τοῦ βάνει,
 γιὰτὶ δὲν τό ἔχεν ὄρεξη νὰ πάρη τὸ στεφάνι.
 [...]

Μ' ἄς ποῦμε καὶ τὴν κονταρὰν ὅπου ἔδωκε καὶ τοῦτος,
 μὲ τὴν ὅποιαν ἐκέρδεσε τοῦ στεφανιοῦ τὸ πλοῦτος:
 ἠῦρθε τὸ ρηγόπουλο τ' ἀλύπητο κοντάρι
 στὸ κούτελο κ' ἐπῆρε του τῆς ἀντρείας τὴ χάρη·
 χάνει τσι σκάλες καὶ τσι δυό, τὸ χαλινάρι ἀφῆκε,
 ἐξάπλωσε τὰ χέρια του κι ἀπὸ τὴ σέλα ἐβγήκε.
 Καὶ τίς μπορεῖ νὰ διηγηθεῖ ὄγια τὴν ὥρα ἐκείνη,
 τσι τόσους κτύπους καὶ καὶ φωνὲς καὶ ταραχὴ πού ἐγίνη;⁹

Krétské divadlo bylo důležitým mostem mezi byzantskou a novořeckou literaturou. Tvůrčím způsobem přetvářelo západní předlohy, poprvé se setkáváme s dramaty napsanými jazykem blízkým hovorovému, ovšem povýšeným na jazyk umělecký. Dramata jsou psána patnáctislabičným jambem, tedy veršem řecké lidové poezie, s rýmem. Určitý přechod tvoří tragédie *Erofilí* sepsaná jedenáctislabičným veršem italské renesance.

Erotokritos završuje vývoj, na jehož počátku stojí pozdně byzantská díla v živé řečtině a který byl násilně přerušen dobytím Konstantinopole a dalších kulturních center, jako byl Kypr, Rhodos a Kréta (1669). Řada krétských intelektuálů odešla na Ionské ostrovy a do Itálie, kam přinesla rukopisy krétských děl. Jejich znalost tak nezanikla, ale v 17. a 18. století na krétskou renesanci neměl kdo navázat, v postatě můžeme hovořit o úpadku řecké poezie a jejím znovuzrození až na začátku 19. století. Nicméně, jak uvidíme v následujících kapitolách, i v těchto stoletích docházelo v oblastech ovládaných Turky sice k pozvolným, ale významným změnám, které umožnily vznik národní literatury nového řeckého státu.

9 KORNAROS (1997): 81 a 153 (2, 1-20 a 2407-2414).

3.5. Ionské ostrovy (Sedmiostroví)

Ionské ostrovy, původně součást Byzantské říše, přechází během 12. století do rukou různých italských rodů, především benátských. Benátské panství na ostrovech, které trvalo do konce 18. století, bylo dobou kulturního rozkvětu oblasti, hlavní město Zakynthu Aegalos bylo vystavěno v duchu západní architektury a bylo nazýváno řeckou Florencií. V r. 1779 byl ostrov předán francouzským republikánům, po kratším období pobytu napoleonských vojsk a následného ruského protektorátu vzniká v r. 1815 státní útvar Spojené státy Ionských ostrovů pod správou Velké Británie. Ostrovy se pak velmi aktivně podílely na protitureckém povstání a v r. 1864 byly připojeny k novému řeckému státu.

Sedmiostroví tedy, jako jediná část dnešního Řecka, nebylo nikdy dobyté Turky. Kulturně i geograficky bylo blíže Itálii a západní Evropě než Konstantinopoli a podunajským knížectvím. Jazykem místní aristokracie byla italština, místní vzdělanci získávali vzdělání na italských školách. Po pádu Kréty na ostrovy přichází velká část krétské aristokracie i měšťanstva, spolu s nimi také vzdělanci a intelektuálové, kteří s sebou přinášejí vydaná i nevydaná díla krétské literární tradice. Ta jsou zde uchováována, čtena na veřejných setkáních a v blízkých Benátkách tištěna. Tuto cestu absolvovalo také nejvýznamnější dílo krétské renesance *Erotokritos* vydané r. 1713, které se stalo oblíbenou četbou místních intelektuálů, ale i širší čtenářské veřejnosti. Do poloviny 19. století bylo několikrát opětovně vydáno a prostřednictvím ústní tradice proniklo do všech společenských tříd. Podobným způsobem se rozšířila i znalost některých krétských dramát, která byla na ostrovech hrána.

A tak, když se generace Dionysia Solomose (1798–1857) pokusila osvobodit od archaizující byzantské řečtiny a vytvořit nový národní řecký jazyk, nalezla v oblasti Sedmiostroví nejen živou lidovou tradici, ale také tradici krétské renesance, která jejich prostřednictvím pronikala do povědomí i na ostatních územích, kde se rozvíjela řecká kultura.

3.6. Oblasti pod tureckou nadvládou

Po roce 1453 je na území obsazeném Turky vývoj směrem k novořecké literatuře přerušen, následující století zde téměř nevzniká žádná literární produkce. Hlavní roli v podpoře pravoslavného vyznání proti islamizaci, zachování národního povědomí Řeků i antického a byzantského kulturního dědictví má nyní církev. Stěžejní význam má zachování církevní ortodoxní organizace v čele s patriarchou v Konstantinopoli, kterým se stává Gennadios Scholarios, odpůrce unie s katolickou církví. Patriarcha není nyní jen hlavou církve, ale stává se i *ethnarchou* (εθνάρχης), politickým a duchovním vůdcem národa, a to nejen Řeků, ale i ostatních pravoslavných křesťanů na území ovládaném Turky. Znakem identity je tedy příslušnost k pravoslavné církvi, nikoli příslušnost k určitému národu.

Na konci 16. a na začátku 17. století je obzvláště intenzivní pokroková činnost církve v oblasti vzdělávání, tedy její snaha systematicky podpořit jeho organizaci a také dostupnost širším vrstvám. Tyto tendence, které nazýváme *církevním humanismem* (θηρησκευτικός ουμανισμός), společně s rozvojem obchodu a zkvalitněním spojení mezi Konstantinopolí, ostatními oblastmi

Balkánu i řeckou diasporou na Západě vedly ke zlepšení ekonomické a kulturní situace v podrobených oblastech. Hlavním představitelem církevního humanismu byl **Kyryllos Lukaris** (Κύριλλος Λούκαρις/Λούκαρης, 1572–1638), nejdříve alexandrijský a později konstantinopolský patriarcha (Κύριλλος Α'), který se zasadil o modernizaci v té době jediné organizované školy při patriarchátu. Pozval sem Theofila Korydalleve (Θεόφιλος Κορυδαλλεύς), absolventa padovské univerzity a zastánce aristotelismu, působícího do té doby v Benátkách, Aténách a na Sedmiostroví. Korydallevs pozvedl úroveň této školy, reorganizoval výuku a přizpůsobil ji západnímu vzdělávacímu systému, přesunul důraz ze studia teologie na filozofii a filologii. Lukaris měl velmi pokrokové názory i v otázce jazyka, dával přednost živé řečtině, tak jako v té době řada dalších církevních představitelů. Inicioval překlad *Nového zákona* do mluveného jazyka a založení první tiskárny na Turky ovládaném území. Nicméně Lukarisova činnost vyvolala negativní reakce i mezi pravoslavnou církví a poté, co byl obviněn z organizace povstání, uvězněn Turky a zabit, byla všechna vydání překladu *Nového zákona* spálena a tiskárna byla zničena. Církevní literatura v živé řečtině se však objevuje i později v 17. a na začátku 18. století, jedná se např. o kázání a životy svatých Agapia Landose, athoského mnicha z Kréty, učebnice rétoriky Frangiska Sofianose s mnoha ukázkami v živé řečtině nebo literárně velmi hodnotná kázání, vydaná pod názvem *Naučení* (Διδασχές, Benátky 1716), nejvýznamnějšího rétora té doby Iliase Miniatis (Ηλίας Μηνιάτης, 1669–1714) působícího v Benátkách, na Sedmiostroví, v pevninském Řecku i v Konstantinopoli. Jeho dílo se stalo velmi oblíbenou lidovou četbou a během 18. a 19. století bylo mnohokrát opětovně vydáváno.

Fanarioté

Za turkocracie má pravoslavná církev do jisté míry výsadní postavení, spolupracuje s Vysokou portou, udržuje kontakty se zahraničními církvemi a vede svou vlastní zahraniční politiku. Zhruba od začátku 17. století, kdy se sídlo patriarchátu přesouvá do čtvrti Fanar, se v souvislosti s různými církevními i světskými úřady s ním spojenými vytváří nová privilegovaná společenská skupina vyšších úředníků a hodnostářů, vzdělanců i obchodníků zvaných *fanarioté*. Obvykle se jedná o potomky starých byzantských rodů, ze kterých taktó vzniká nová společenská elita. Fanarioté ve svých rukou velmi brzy soustředili kromě bohatství také politickou moc, kontrolovali chod patriarchátu (měli vliv na volbu samotného patriarchy) a jeho ekonomickou situaci a zajišťovali jeho spojení s Vysokou portou. Turecká vláda využívala jejich vzdělání a znalosti evropských jazyků (muslimům Korán zakazoval studium cizích jazyků) a udělovala jim důležité posty ve státní správě. Nejvyšším z nich byl úřad tzv. dragomana neboli tlumočnicka Porty, který víceméně odpovídal postu ministra zahraničí. Dále byli fanarioté jmenováni správci částečně autonomních podunajských knížectví ve Valašsku a Moldávii (dnešní Rumunsko) a po určitou dobu zde sehráli velmi pokrokovou úlohu. V 18. století, které je v řeckém kontextu označováno jako století fanariotů (αιώνας των Φαναριωτών), byla jejich sídla, především v Bukurešti a Jasách, kulturními a duchovními centry osvícenství. Do správy svých oblastí zavedli řadu svobodomyšlných pokrokových prvků a výrazně se zasazovali o vzdělávání všech sociálních vrstev obyvatelstva. Většina z nich studovala na Západě, kde měli možnost seznámení s osvícenskými myšlenkami, a sami se pak, jako zastánci osvícenského absolutismu, stali zprostředkovateli těchto etických i politických ideálů v osmanské říši. Udržovali kontakty s evropskými intelektuály, zajímali se o moderní evropskou literaturu, překládali ji do řečtiny a byli také vlastníky bohatých knihoven, které vzbuzovaly zájem i evropských panovníků (Ludvík XIV). Např. **Nikolaos Mavrokordatos** (Νικόλαος Μαυροκορδάτος, 1680–1730) se zabýval soudobou filozofií (Locke, Hobbes, Bacon), obrátil se od neoaristotelismu k Platónovi a byl také mimo jiné autorem prvního novořeckého románu *Φιλοθέου πάρεργα* (*Filothéou odpočinek*, Vídeň 1800), ovšem psaného archaizující řečtinou.

3.7. Diaspora

Cizina sice nebyla tím pravým místem, kde by se dařilo původní tvorbě, velký význam pro rozvoj evropské renesance ale měl příchod řeckých učenců z Východu po r. 1453. Ti do Benátek a dalších italských center přinesli rukopisy antických děl, která byla v Byzanci důkladně studována a vykládána a mohla nyní přispět k rozvoji evropské kultury. Řada řeckých exulantů se stala významnými vydavateli, přepisovali texty, zakládali tiskárny a vydávali prvotisky nebo působili jako učitelé a profesori.

Jedním z prvních byl byzantský teolog **Bessarion** (Βασίλειος Βησσαρίων, 1395–1472), který se účastnil církevního koncilu ve Ferrare a Florencii, kde patřil mezi zastánce církevní unie s Římem. Působil pak v Itálii, kde byl zvolen kardinálem. Po r. 1453 se stal oporou řeckých utečenců z Východu, doporučoval např. řecké vzdělance na posty na evropských univerzitách, jeho snahou bylo zachránit řecké rukopisy a podpořit řecká studia v Itálii. Vlastnil také ve své době největší sbírku řeckých rukopisů a odkázal ji knihovně svatého Marka v Benátkách. Sám byl i překladatelem starořeckých textů do latiny, významné je jeho filozofické dílo, které je obhajobou Platónovy filozofie.

Zvláštní místo mezi těmito byzantskými humanisty měl **Nikolaos Sofianos** (Νικόλαος Σοφιανός, 16. st.), který reprezentuje vzdělanou řeckou diasporu v Benátkách a Římě a současně jeho působení zapadá do kontextu církevního humanismu 16. a 17. století. Zabýval se opisováním a vydáváním řeckých rukopisů, patřil ale také mezi osvícené zastánce živé řečtiny a chápal její úlohu ve vzdělávání lidu. Sepsal řadu děl v mluveném jazyce, je autorem první gramatiky moderní řečtiny (*Γραμματική τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης*, *Gramatika obecné řečtiny*, 1874) a do živého jazyka přeložil např. Plútarchův spis *O výchově dětí* (*Περὶ παιδῶν ἀγωγίας*).

V Benátkách žil také řecký učenec a mecenáš **Thomas Flanginis** (Θωμάς Φλαγγίνης), ten tady založil vyšší školu pro děti Řeků (Φλαγγινιανὸ Ἐλληνομουσεῖο, 1648–1797), která měla velký vliv na intelektuální rozvoj řecké diaspory až do konce 18. st. Právě na její půdě vznikl ojedinelý příklad literární tvorby té doby: sbírka *Květy zbožnosti* (*Ἄνθη Εὐλαβίας*) – básně i próza s mariánskou tematikou ve staré řečtině, latině, italštině i nové řečtině, autoři byli studenti školy.